

Victor Bendix – nøglefigur og paria i dansk musikliv

Dansk jødiske Victor Bendix var en af sin tids mest betydningsfulde komponister. Med inspiration fra udlandet fornyede han den klassiske musik i Danmark. Det medførte et brud med hans læremester, og han blev aldrig en del af den musikalske inderkreds herhjemme. Jens Cornelius indfører her i Bendix' liv og virke og forsøger at give ham den vigtige plads i dansk musikhistorie, som han retmæssigt fortjener.

Af Jens Cornelius

I 1898 stod Victor Bendix på et højdepunkt af sin karriere. Han var en af de vigtigste personer i dansk musikliv, 47 år og netop udnævnt til titulær professor for sin indsats som komponist, pianist og dirigent. Bendix' færdigheder på alle områderne var i topklasse, og hans selvkritik sørgede for, at han befandt sig på et konstant højt niveau. Danske kolleger og internationale forbindelser havde kun ros til overs for hans talent og kundskaber. Hans omgangskreds var meget stor, og alle musiklyttere i København vidste, hvem Victor Bendix var.

Alligevel følte Bendix sig uretfærdigt behandlet. Efter flere knæk i livet kom han efterhånden til den opfattelse, at han aldrig ville kunne blive "en del af det almindelige kor",¹ som han formulerede det. Kun hvis han tog sagerne i egen hånd, ville hans evner kunne komme til udfoldelse. For ligesom Bendix havde utallige beundrere, havde han også modstandere, der ikke brød sig om hans stærke personlighed og skarpe holdninger.

Men hvad var det helt præcis, der gjorde, at Bendix trods sine centrale roller og store anerkendelse blev en paria i dansk musikliv – en genialt begavet kunstner, der kørte sit eget løb ved siden af musiklivets institutioner? Det talte man ikke rigtig højt om, og kilderne er derfor meget spagfærdige. De største forhindringer for Bendix

Fotografi af Victor Bendix, ca. 1885. Ved århundredskiftet var Bendix en af de vigtigste personer i dansk musikliv.

var nemlig tilsyneladende af helt privat art: dels at han var jøde og ligesom sin fætter Georg Brandes politisk radikal. Og dels hans stormfulde erotiske liv, der i musikkredse var en offentlig hemmelighed.

Bendix blev født i 1851 i en københavnsk grossererfamilie. Hans oldefar Emanuel Bendix var i 1770 kommet til København fra den ungarske by Lackenbach (der i dag ligger i Østrig). Han giftede sig i 1774 med en københavner, Süsse Levy, og blev året efter medejer af sin svogers silkefabrik. Emanuel Bendix var en lærd mand, der senere blev underrabbiner, bisidder ved den jødiske domstol og i menigheden var kendt som ”Rabbi Lackenbach”. Ved hans død i 1813 gik virksomheden videre til en af sønnerne, Benzen Bendix, og i tredje generation var det et barnebarn – der også bar navnet Emanuel Bendix – som overtog firmaet.²

På dette tidspunkt, midten af 1800-tallet, var kulturelle dyder som musik og kunst meget vigtige for borgerskabets sociale status. Grosserer Emanuel Bendix var en dygtig fløjtenist, og fire af hans fem børn blev musikere: Fritz Bendix blev cellist i Det Kongelige Kapel, Otto Bendix oboist sammesteds, men han var også en fremragende pianist. Anna Bendix var sangerinde, og Victor Bendix viste fra tidlig alder usædvanligt talent som pianist og komponist. Kun efternøleren Carl Bendix fulgte familietraditionen og var i handelsbranchen.

Da Bendix voksede op, var komponisten Niels W. Gade den dominerende person i dansk musikliv og sad på de vigtigste poster som dirigent, lærer og smagsdommer. Gade måtte man følge, hvis man skulle have en chance, og Bendix var i sine unge år meget velanset af ham. Han blev Gades protegé og assistent i Musikforeningen, der var Københavns vigtigste koncertinstitution, og Gade antydede over for ham, at han med tiden kunne overtage visse opgaver. I begyndelsen af 1870'erne regnede Bendix sig derfor som musikkens kronprins af Danmark, og han blev også klaverlærer på konservatoriet, hvor Gade selv havde udlært ham som komponist.³

Men i begyndelsen af 1880'erne kom det til et brud mellem de to. Sandsynligvis af flere grunde, hvoraf

den ene var kunstnerisk betinget. Efter et par rejser til Tyskland var Bendix nemlig begyndt at fravige den ret reaktionære musikalske stil, som Gade havde holdt fast i siden 1840'erne. Bendix ønskede at gå nye veje, han dyrkede Richard Wagners musik, og som den første dansker blev han elev af Franz Liszt, der tog imod ham med stor varme og anerkendelse i sit hjem i Weimar.

Påvirkningen fra Liszt slog igennem hos Bendix i hans gennembrudsværk fra 1878, Symfoni nr. 1 med den flotte titel *Fjeldstigning*. Her sprængte Bendix rammerne for, hvordan en symfoni kunne lyde i Danmark. *Fjeldstigning* er et stykke programmusik om en kunstners kamp og trængsler for at nå det højeste niveau, der i symfoniens ledsagende tekst bliver omtalt som ”Templet”. Symfonien fulgte nye europæiske tendenser inden for blandt andet instrumentation og harmonik, og det samme gjaldt Bendix' idé om at lade tre symbolske temaer – ”Idealet”, ”Mismodet” og ”Håbet” – gennemstrømme værket, indtil de med stor pragt forløses i finalen. Det var alt sammen noget, han havde lært af Liszt, og sådan en symfoni var simpelthen aldrig før hørt herhjemme. *Fjeldstigning* blev en af de vigtigste danske symfonier fra 1800-tallet, og Bendix var stolt af den hele sit liv. Men efter dens uropførelse i København 1882 afbrød Gade det professionelle forhold til Bendix. De to var blevet for forskellige. Bendix mistede dermed udsigten til at få en stor post i dansk musikliv, så længe Gade og hans holdninger dominerede.

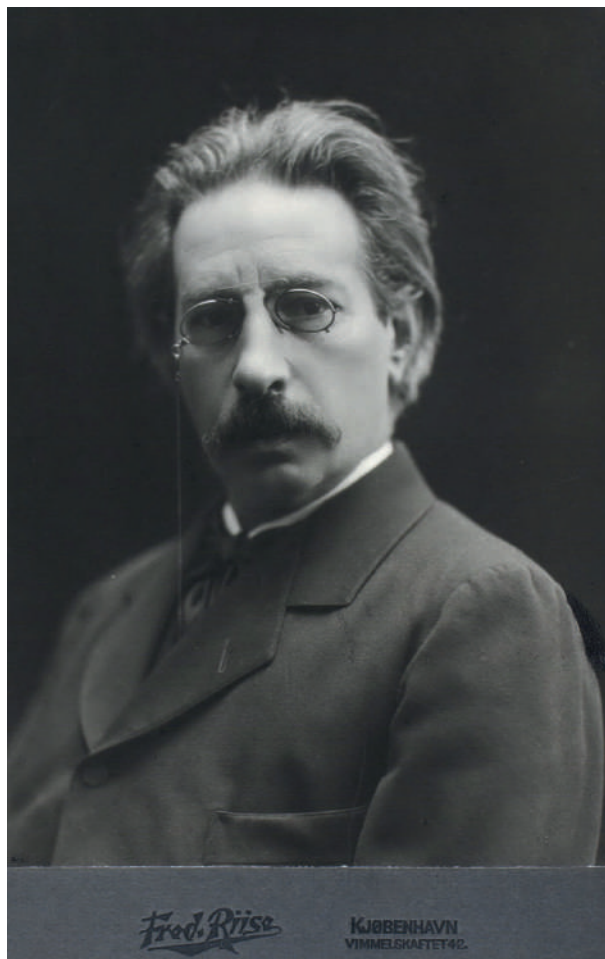
Hvad der i øvrigt kom i vejen for Bendix, er meget svært at bevise, for personsager var dengang omgærdet af stor blufærdighed. Bendix antydede mange år senere, at der var kredse i musiklivet, der havde modvilje mod ham, men han nævnte ikke noget om, hvad modviljen skyldtes, eller hvordan man forsøgte at stoppe ham.⁴ Antisemitiske holdninger kan bestemt ikke udelukkes. Allerede i 1880 var Bendix' storebror Otto Bendix udvandret til Amerika, ”fordi han i nogen grad følte sig overset i visse kredse af det hjemlige musikliv”,⁵ som det diskret blev formuleret. I det københavnske musikliv herskede der generel mistro over for ”fremmede”, og det var en fjern tanke, at de førende poster skulle besættes af andre end indfødte, kristne danskere. Da man efter

Gades død skulle vælge en efterfølger som dirigent i Musikforeningen i 1891, fik Bendix, den tidligere protegé, nul stemmer ud af 27.⁶

At Bendix var jøde kunne dog næppe i sig selv forhindre ham i at få en pæn karriere (det havde for eksempel hans bror Fritz Bendix som musiker i Det Kongelige Kapel). Men i højborgerlige kredse gjorde det Bendix endnu mindre spiselig, at han var radikal, darwinist og ateist ligesom sine stærkt omdiskuterede fætre på mødrene side, Georg og Edvard Brandes.⁷ Tilsammen udelukkede det ham nok på forhånd fra de vigtigste poster i musiklivet, for eksempel dirigentstillingerne på Det Kongelige Teater og i Musikforeningen, hvor religiøse og nationale værker var fast på programmet.

Dertil kom, hvad der i visse kredse var alment kendt om Bendix' privatliv. Han levede i mange år i et åbent ægteskab med baronesse Rigmor Stampe, der havde brudt med sin adelige, kristne baggrund og var blevet radikal som sin mand. I 1880'ernes seksuelle debat, "Sædelighedsfejden", stod parret for det mest yderligtgående synspunkt, nemlig fri kærlighed. Friheden i deres eget ægteskab var det dog kun Bendix, der udlevede, som oftest i form af affærer med sine egne klaverelever. Tiltrækningen mellem Bendix og hans store skare af kvindelige beundrere var angiveligt stærk.⁸ På gamle fotografier ses det tydeligt, at Bendix' udstråling var meget intens, til trods for at han var en ganske lille mand på kun godt halvanden meter – hvad han i øvrigt jævnlige blev mobbet med i pressen.

Allerede i sin forlovelsestid med Rigmor Stampe førte Bendix' erotiske liv til en katastrofe, da hans elskerinde Harriet Brandes i 1879 tog livet af sig.⁹ Hun var ikke bare hans elev, men også hans fætter Edvard Brandes' purunge hustru og mor til to små børn. Selvmordet blev udadtil tilsløret, men årsagen, nemlig at Harriet Brandes var blevet taget i utroskab og nu blev truet af Edvard Brandes med at få fjernet børnene fra sig, var kendt i familien. Hvor langt omkring historien i øvrigt nåede, er ikke til at sige, men måske var det allerede på dette tidspunkt, at Bendix på livstid blev udelukket fra

Fotografiet af Bendix er taget omkring år 1905. Hans sidste store værk, Symfoni nr. 4, kom året efter.

”det almindelige kor”, stemplet som en umoralsk person.

Kunstnerisk set havde Bendix sine mest succesfulde år fra *Fjeldstigning* og frem til århundredskiftet. Ikke mindst i Tyskland, hvor han ofte opholdt sig – uden sin hustru. Han omgikkes mange af Tysklands bedste musikere, og han fik sine værker trykt og opført i de store kulturbyer Dresden, Leipzig og Berlin. Ved flere lejligheder dirigerede han endda Berliner Filharmonikerne.

Hjemme i Danmark syntes han selv, at han måtte kæmpe mere for sin musik, men det gjorde han så sandelig også. Bendix optrådte uhyre flittigt som dirigent, kammermusiker og solist, og han sørgede selv for, at hans værker

ofte blev opført mange gange. Da Bendix ikke havde mulighed for at optræde i Musikforeningen, stablede han andre foretagender på benene, hvor han selv kunne bestemme, blandt andet Korforeningen og de Filharmoniske Koncerter. Han blev også leder af institutioner som Folkekoncerterne og Dansk Koncert-Forening og gjorde et kæmpe arbejde for at præsentere københavnere for værker af yngre danske komponister og nyere tysk, fransk og russisk musik, der ellers ikke blev opført herhjemme. Bendix arrangerede endda operaopførelser på egen hånd, fordi han følte sig bojkottet af Det Kongelige Teater. På den måde stod han for de første danske opførelser af Wagners *Siegfried* og *Tristan og Isolde* samt Giuseppe Verdis *Don Carlos*.

Bendix var generøs i sin indsats for fremskridt og udvikling. I 1890 indledte han således et venskab med den unge Carl Nielsen, tidens mest omdiskuterede danske komponist. For Nielsen blev Bendix en af hans livs vigtigste læremestre. Interessen var gensidig, for Bendix var fascineret af Niensens frygtløshed og kreative talent, og deres venskab var mildest talt åbenhjertigt. Nielsen værdsatte Bendix' knivskarpe og barske vurderinger, også når det gik ud over ham selv.

Nielsen kunne dog ikke hjælpe sin ven, da det omkring år 1900 blev kendt i offentligheden, at Bendix havde fået barn uden for ægteskab med en af sine mest fremtrædende elever, pianisten Augusta Schiøler. Det var en planlagt graviditet med den betingelse, at Bendix ikke behøvede at vedkende sig faderskabet. Sådan gik det ikke – Schiøler forfulgte Bendix offentligt med sin barnevogn, og hun gik så vidt som at planlægge at slå Bendix ihjel.¹⁰ Det endte med et kikset skuddrama i 1901, da hun forsøgte at myrde Bendix, mens han holdt sommerferie i Rungsted. Ingen kom til skade, da hun affyrede sin pistol, men dramaet blev observeret af vidner og havnede derfor på forsiden af aviserne. Berømmetheden Bendix blev nu hængt ud som en usædelig person, der havde bragt en kvinde i uføre og på vanviddets rand. Ikke underligt svandt opbakningen til ham herefter, og Bendix overvejede endda at emigrere.

Efter skandalen var dampet af nogle år senere, blev den aldrig nævnt i pressen igen. Ligesom på andre følsomme

områder lagde man låg på. Selv da den lille dreng i barnevognen voksede op og blev en stor pianist, omtalte man aldrig hans fædrene ophav. Han fik navnet Victor Schiøler og levede indtil 1966. Han blev sin tids største pianist i Danmark – præcis som hans mor havde håbet.

Efter århundredskiftet begyndte udviklingen inden for musikken for alvor at gå hurtigt, og det gik langt videre, end Bendix ønskede. Nok var han fremskridtsorienteret, men ikke på bekostning af de lærde, akademiske værdier, som han selv mestrede så suverænt, og som han frygtede var ved at blive tabt i udviklingen. Stilistisk er der derfor ikke den store forskel på den musik, han skrev efter år 1900, og den, han havde skrevet to-tre årtier tidligere. Dertil kom, at han som komponist skruede ned for produktiviteten. Det gjaldt faktisk de fleste danske komponister fra den romantiske retning, for eksempel hans jævnaldrende og meget populære kollega P.E. Lange-Müller, der ligesom Bendix mente,

Tegningen af Bendix er fra en nekrolog i Nationaltidende i 1926. Bendix blev aldrig en del af den musikalske inderkreds i Danmark, og i sine sidste leveår blev han anset som en overgangsfigur.

at Nielsen efterhånden ødelagde mere, end han byggede op. Ganske nøgternt begyndte Bendix at overveje, om hans tid var forbi.¹¹

Bendix' sidste store værk er Symfoni nr. 4 fra 1906. Herefter komponerede han ikke ret meget. De sidste 20 år af sit liv brugte han i højere grad på koncerter og på den klaverundervisning, der udgjorde hans hovedindtægt. Han døde i 1926, 74 år gammel, og efter radikal praksis blev han kremeret. Urnen blev nedlagt på Solbjerg Parkkirkegård.¹²

I alderdommen nåede Bendix til sin ærgrelse at se sig selv blive vurderet af progressive kredse som blot en overgangsfigur – som et skridt på vejen til noget større, end han selv evnede. Den holdning blev cementeret i de følgende årtier, hvor romantisk musik, og især senromantikken, oplevede en eklatant nedtur herhjemme. Først i 1980'erne begyndte holdningen til senromantisk musik at skifte i Danmark, men den renæssance, som komponister som Wagner, Mahler og Bruckner oplevede, kom ikke Bendix og andre danske senromantikere til gode. Kendskabet til det danske romantiske repertoire var på bare et par generationer forsvundet.

I dag kan vi se langt friere på Bendix. Og det står klart, at han i enestående grad var en nøglefigur i dansk musik. Ikke bare som det direkte bindeled mellem guldalderen og det 20. århundrede – med et ben i hver lejr – men også som en idealistisk mentor, en utrolig dynamo og en budbringer om internationale tendenser. Bendix var en ener, der satte en ny standard for musiklivets niveau herhjemme, men hvis meget individualistiske person ikke passede ind i datidens København. For at forstå dette nærmere er der stadig brug for et dybere kendskab til Bendix. Den første biografi om ham udkommer til næste år, og den vil forhåbentlig kunne give et billede af hans liv og værk og skabe ny interesse.

Hidtil har dansk musikforskning kun berørt Bendix kort,¹³ selvom alle muligheder for at studere ham er til stede: alle hans manuskripter er bevaret på Det Kongelige Bibliotek, og hans trykte værker kan downloades frit på det internationale nodebibliotek www.imslp.org. De fleste af hans hovedværker er blevet indspillet på cd, om end

ikke alle lige godt (de kan også høres på for eksempel Spotify og YouTube). Bendix' musik kræver engagerede musikere på højt niveau, og de vil forhåbentligt stadig kunne findes. Det viser sig nemlig hurtigt ved selvsyn, at Bendix' musik er yderst gennemført og ikke fejler noget som helst. Det var Bendix selv meget bevidst om. Hans sidste håb var, at kvaliteten trods alt ville kunne give hans musik en fremtid, selvom han ikke tilhørte "det almindelige kor".

Victor Emanuel Bendix

Født den 17. maj 1851, død den 5. januar 1926
Hovedværker: fire symfonier, en klaverkoncert, en klavertrio og en klaversonate. Mange klaverstykker og sange, blandt andet "Hvor tindrer nu min stjerne".

Jens Cornelius' bog om Victor Bendix udkommer i begyndelsen af 2021 på forlaget Multivers som en del af bogserien Danske Komponister.

LITTERATUR

Abrahamsen, Erik

"Fritz Bendix". *Dansk Biografisk Leksikon*. Tilgængelig online: https://biografiskleksikon.lex.dk/Fritz_Bendix (16-06-20)

"Victor Bendix". *Dansk Biografisk Leksikon*. Tilgængelig online: https://biografiskleksikon.lex.dk/Victor_Bendix (16-06-20)

Bendix, Karen Stampe

1960 *Fra mit Livs Tjørnekrat*. København: Hans Reitzel 1960.

Bendix, Victor

Efterladte papirer ("autob. Notater"). Det Kongelige Bibliotek NKS 2040 folio.

Brincker, Jens

"Victor Bendix" i Komponistbasen

<https://komponistbasen.dk/node/1471>

Dansk-Jødisk Genealogisk Database (online)

<http://tom.brondsted.dk/djgd>
b/?pid=I6308&ged=1

Fjeldsøe, Michael

2013 *Kulturradikalismens musik*. København:
Museum Tusulanum 2013.

Hvidt, Kristian

2005 *Edvard Brandes. Portræt af en radikal*
blæksprutte. København: Gyldendal 2005.

Mathisen, Oddvin

1988 *Bogen om Poul Schierbeck*. København: Nyt
Nordisk Forlag Arnold Busck 1988.

Sørensen, Inger

1999 *Hartmann. Et dansk komponistdynasti*.
København: Gyldendal 1999.

NOTER

1. Bendix, V.
2. Dansk-Jødisk Genealogisk Database.
3. Bendix, V.
4. Ibid.
5. Abrahamsen: "Fritz Bendix".
6. Sørensen 1999, s. 309.
7. Fjeldsøe 2013, s. 45-46.
8. Bendix 1960, s. 71-72.
9. Hvidt 2005, s. 115.
10. Bendix 1960, s. 74-76.
11. Mathisen 1988, s. 104.
12. Abrahamsen: "Victor Bendix".
13. Se Brinckers "Victor Bendix" i Komponistbasen.